

dr hab. Tomasz Krzemiński, prof. IH PAN

Pracownia Historii Pomorza i Krajów Bałtyckich w Toruniu,

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Powtórna recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Leszka Molendowskiego pt. „Zakony męskie diecezji chełmińskiej w II Rzeczypospolitej (1920-1939)” napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Józefa Borzyszkowskiego w Instytucie Historii Uniwersytetu Gdańskiego.

Studia nad problemami wyznaniowymi Pomorza Nadwiślańskiego od lat cieszą się zainteresowaniem profesjonalnych znawców przeszłości. Wyraźnie dostrzegalna jest jednak luka w badaniach nad najnowszymi dziejami stosunków konfesyjnych (przede wszystkim w odniesieniu do XIX i XX wieku). Okres ten charakteryzował się zarówno długotrwałymi procesami modernizacyjnymi: (np. demokratyzacja, scholaryzacja, laicyzacja) jak i obfitował w wydarzenia, które wprawdzie krótko ale wszechstronnie oddziaływały na rzeczywistość polityczną i społeczną: *Kulturkampf*, wielka wojna, powrót ziem pomorskich w granice Rzeczypospolitej i dwie dekady rządów polskich, czy wreszcie II wojna światowa i okres Polski Ludowej. Na zróżnicowanym etnicznie i wyznaniowo terenie Pomorza Gdańskiego Kościół katolicki w czasie tych skomplikowanych przeobrażeń zawsze odgrywał niebagatelną rolę a polskie duchowieństwo przyczyniło się do rozbudzenia świadomości narodowej wśród szerokich warstw ludowych, często wbrew zdaniu hierarchów oraz zarządzeniom władz państwowych.

Podjęte przez autora recenzowanej pracy, mgr. Leszka Molendowskiego, przedsięwzięcie naukowe, którego celem stała się prezentacja dziejów monastycyzmu pomorskiego w dwudziestoleciu międzywojennym znacząco uzupełnia wiedzę na temat regionalnych struktur Kościoła katolickiego w odniesieniu do jego specyficznych instytucji jakimi były zakony. Projekt ów uzupełnia także profil badań monograficznych i syntetycznych podejmowanych przez przedstawicieli gdańsko-pomorsko-kaszubskiej szkoły naukowej humanistów reprezentujących różne gałęzie

nauki (historii, etnologii, kulturoznawstwa, socjologii), której promotorem jest niewątpliwy znawca realiów społecznych i kulturowych Pomorza i Kaszubszczyzny ostatnich dwóch stuleci – profesor Józef Borzyszkowski.

Po ponownej analizie treści i poddaniu ocenie poprawionej rozprawy powtórzyć mogą poprzednie uwagi pozytywne w odniesieniu do niej.

Tytuł został zatem sformułowany w sposób czytelny i ściśle oddaje zawartość merytoryczną.

Struktura pracy jest poprawna, skonstruowana na zasadzie problemowości co dobrze wpływa na prezentację zawartych w niej informacji. Podział narracji na poszczególne części wskazuje na dobrą orientację autora w przebadanym materiale źródłowym oraz literaturze historycznej z zakresu dziejów politycznych, społecznych i kościelnych Pomorza w XIX i XX wieku.

Bazą źródłową dysertacji są dokumenty wytworzone przez instytucje kościelne. Przede wszystkim są to materiały przechowywane w archiwach poszczególnych zakonów oraz w mniejszym stopniu (ze względu na straty wojenne) w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie. Ważny zasób źródeł wykorzystanych w tworzeniu wykładu stanowią akta, których twórcą lub adresatem były organy administracji państwowej. Pochodzą one z zasobów Archiwum Akt Nowych oraz Archiwów Państwowych: w Bydgoszczy, Gdańsku, Gdyni i Toruniu. W dostateczny sposób autor wykorzystał także wyniki swych poszukiwań w dokumentacji zgromadzonej w bibliotekach naukowych (m.in. w Bibliotece Diecezjalnej w Pelplinie) i zbiorach muzealnych (Muzeum Oświaty Pomorskiej w Gdańsku).

Informacje pozyskano także ze źródeł prywatnych (wywiady z żyjącymi świadkami przeszłości) a także ze źródeł typu pamiętnikarskiego. Reprezentują ją zarówno osobne publikacje zwarte jak i wspomnienia rozproszone na łamach wydawnictw periodycznych, niekiedy trudnych do zauważenia w obiegu naukowym. Zasób wiadomości niezbędnych do odpowiedniej rekonstrukcji obrazu przeszłości zakonów męskich diecezji chełmińskiej w okresie międzywojennym uzupełniają także źródła ikonograficzne (fotografie osób i obiektów) a także prasa. Obserwacją objęto

kilkanaście tytułów prasowych zarówno wydawanych przez instytucje kościelne jak i wydawnictwa świeckie.

Bibliografia literatury przedmiotu jest obszerna i pozwala na odpowiednie wykorzystanie jej jako narzędzia informacji naukowej w odniesieniu do podjętej przez autora problematyki.

Metody badawcze są właściwe. Interpretacja informacji źródłowych prowadzi do jednoznacznych wniosków oraz konstruowania oryginalnych twierdzeń.

Niepodlegającą wątpliwości wartością recenzowanej pracy są jej ustalenia faktograficzne w odniesieniu do funkcjonowania instytucji zakonnych na polskim po 1920 r. Pomorza. Wyniki wnikliwej kwerendy archiwalnej i bibliotecznej pozwoliły na szczegółową prezentację procesu budowy od podstaw poszczególnych instytucji zakonnych. W pełni poprawnie dokonano również rekonstrukcji zbiorowego portretu zakonników pod względem prozopograficznym. Istotne znaczenie mają również wyeksponowane wątki biograficzne zasłużonych duchownych, którzy stali się inspiratorami i głównymi organizatorami życia zakonnego. Szczegółowej analizie i opisu doczekały się także podstawowe aspekty pracy członków wspólnot monastycznych w zakresie duszpasterstwa, aktywności kulturalnej, wydawczej i oświatowej.

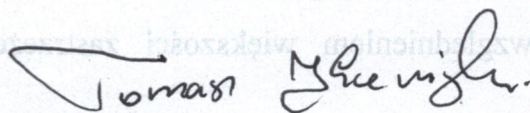
Prezentowane przez mgr. Leszka Molendowskiego rozważania i konstatacje poszerzają, systematyzują i porządkują rozproszone dotąd wiadomości na temat zakonów męskich stanowiąc oryginalny wkład do historiografii kościelnej i regionalnej. Swą pozytywną ocenę zastosowanych metod badawczych oraz formy prezentacji, z wyraźnym jednak zaakcentowaniem i przedstawieniem licznych uchybień i błędów, wyraziłem już po lekturze pierwotnej wersji opracowania. Obecnie nadal ją podtrzymuję. Przedłożona mi do powtórnej oceny praca została bowiem w miarę możliwości autora poprawiona z uwzględnieniem większości zastrzeżeń podniesionych przez recenzentów.

Mimo to nadal znajduje się w niej wiele usterek. W większości są to, wynikające najprawdopodobniej z pośpiechu i nieuwagi, błędy literowe (w tym także

w przypisach i przy podawaniu nazwisk, zob. np. s. 26 przyp. 80: jest „Rosentereter” a powinno być „Rosentreter”). Powszechnie stosowanym przez autora wyrażeniem, niezgodnym jednak z normą słownikową, jest przysłówek „odnośnie” bez dodania niezbędnego w tym przypadku przyimka „do”. Wiele jest nadal błędów stylistycznych i gramatycznych, niektóre z nich utrudniają zrozumienie toku wykładu. W narrację autor wplata także nader często zwroty z mowy potocznej (np. „łapać kontakty z ludźmi”, „ruszyć pełną parą”, „nie byli wysokich lotów”, „cofnąć wstecz” itp.). Uważam, że język dysertacji naukowej winien rządzić się nieco innymi regułami. Podkreślam też, że poziom warsztatu i umiejętności pisarskich jest jednym z ważnych kryteriów oceny pracy doktorskiej.

Co do innych uchybień to, wciąż przy wielu nazwiskach brakuje imion, choć sytuacja uległa poprawie w porównaniu z wersją pierwotną. Zachowanie większej precyzji postuluję także przy podawaniu nazw miejscowych. Błędami merytorycznymi są natomiast: uwzględnienie podtoruńskich Stawek jako miejscowości należącej do diecezji włocławskiej, gdy w rzeczywistości wchodziła wówczas w skład archidiecezji gnieźnieńskiej (s. 50), umiejscowienie Cieszyna w zaborze pruskim (s. 43) – a miasto to było stolicą Księstwa Cieszyńskiego wchodzącego w skład jednego z krajów koronnych monarchii habsburskiej - Śląska Austriackiego, czy informacja o „zagrożeniu” mariawickim w Osieku pod Brodnicą (s. 153) – chodzi tu najpewniej o Osiek k. Błonia w pow. warszawskim zachodnim.

Poprawność metodologiczna i konstrukcyjna pracy oraz jej niewątpliwy oryginalny wkład w historiografię pomorską skłania mnie jednak, mimo dostrzeżonych potknięć autora, do jej pozytywnej oceny i dopuszczenia mgr. Leszka Molendowskiego do kolejnego etapu przewodu doktorskiego.

 Tomasz Głuchowski

Toruń, 10-07-2019 r.